

BENGT PAMP

Kring ortnamns förändringar

Vibeke Dalberg: Stednavneændringer og funktionalitet. Analogisk stednavne-omdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer. København 1991. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning nr. 33.) ISBN 87-7421-704-6.

0. Avhandlingens huvuddrag

Vibeke Dalbergs doktorsavhandling, som här skall diskuteras, ventilerades vid Københavns Universitet i september 1991, med recensenten som förste opponert. Den består av tolv kapitel uppdelade på fyra huvudavsnitt. Det första handlar om analogiskt betingade ortnamnsförändringar och innehåller tre kapitel, av vilka det första behandlar fenomenet och termen *folketyologisk ombildning*, det andra efterledsattraktion belyst av danska bynamn på ursprungligt *-sø* och det tredje den toponymiska analogiens roll vid ortnamnsförändringar. Nästa huvudavsnitt diskuterar epexegesens, alltså det förhållandet att man till ett existerande ortnamn lägger en förklarande lokalitetsbeteckning, som när *Vallø* blir *Valløby*. Det första kapitlet här presenterar ett exempelmaterial, det andra dryftar epexegesens funktionella grunder, och det tredje tar upp epexegetiskt bildade danska naturnamn – det framgår att epexeges snarast är regel i denna namnkategori. Det tredje huvudavsnittet behandlar från olika utgångspunkter ortnamnsskifte. Det fjärde och sista avsnittet har fått titeln *Stednavneskifte som onomastisk realitet* och har ett kapitel om hur man med indirekta metoder kan spåra försvunna ortnamn och därmed dokumentera namnbyte. Ett annat kapitel analyserar motiven bakom medvetna omdöpnings, ett tredje myndighetersnas insatser som namnreglerare.

1. Terminologiska och definatoriska frågor

Förf. har redan tidigare dokumenterat sig som en god analytiker, dels ensam, dels i samarbete med John Kousgård Sørensen i den främsta handboken i nordisk ortnamnsforskning, *Stednavneforskning 1-2* (København 1972

och 1979). Det är därför något av en besvikelse att vi ingenstans i boken finner en samlad diskussion av dess centrala termer. Faktiskt kan alla de ord som ingår i bokens titel – ensamma eller som leder i en sammansättning – problematiseras. Jag börjar med termen *ändring*, som ingalunda är självklar till sin innebörd. Vad konstituerar en ändring, och i förhållande till vad skall ändringen ställas? Är det en ändring i förhållande till en hörd uttalsform? (Generellt kan nog hävdas att det intrikata samspelet mellan tal och skrift i ortnamnens tradering borde ha penetrerats ordentligt.) Är det en ändring i förhållande till den skriftliga förlaga som traderaren har haft framför sig och som vi normalt inte har någon som helst kännedom om? Eller är det en ändring i förhållande till en äldre skriftform som traderaren inte har haft en aning om men som råkar vara föregående skriftliga belägg i det bevarade materialet? Eller är det rent av en ändring i tal i förhållande till gällande norm i skrift?

Begreppet 'lokalitet' diskuteras visserligen, om än inte särskilt ingående, senare i boken (s. 123 ff.), men den diskussionen kunde ha fått en naturligare plats i detta tänkta terminologikapitel. En inte oväsentlig detalj i detta sammanhang: förf. nämner s. 126 att det inte anses vara namnskifte om en utflyttad gård får ett nytt namn. Men är det namnskifte om gården behåller sitt namn? Svaret blir jakande om det verkligen är enbart gården som en samling byggnader och ägor som är namnbäraren, men kanske det inte är så enkelt. Om namnbäraren samtidigt är den sociala organisation som gården representerar (jfr Pedersen 1990:214) blir fallet mer komplicerat.

Självfallet hade det också varit nyttigt med en samlad diskussion av problemkärnan, namnbegreppet. I en bok där detta är centralt skulle mycket klarna om vi hade fått tydliga besked om vad som enligt förf. konstituerar ett namn och om hur mycket ändringar, på uttrycks- såväl som på innehållssidan, som det skall till för att man skall ha rätt att räkna med ett nytt namn.

Till slut termen *funktionalitet*. Inte heller den är problemfri. Vad som är funktionellt och inte funktionellt i språket har förvisso ofta och ingående diskuterats. Man saknar dels ett omnämnande av tidigare debatt, dels upplysningar om hur förf. själv ser på frågan.

2. Problemurval

Namn kan ändras på flera olika sätt. Förf. har gjort ett urval bland dessa ändringar. Nedanstående föga sofistikerade schema kan åskådliggöra vad hon har haft att välja bland.

A. FÖRÄNDRINGAR PÅ UTTRYCKSPLANET

Aa. Förändringar huvudsakligen på det fonematiska/grafematiska planet

Aaa. Förändringar i skrift som direkt återspeglar ett uppkommet dialektuttal: *Vægh-* > *Vej-*, *-heth* > *-he*

Aab. Förändringar i skrift som indirekt återspeglar ett uppkommet dialektuttal genom att de förutsätter kännedom hos traderaren om relationen mellan namnets uttal och skrivet eller talat normspråk: *Fula-* > *Fågla-*, *-he* > *-hed*

Aac. Förändringar med utgångspunkt i uttalet/skriften vilka resulterar i bättre överensstämmelse med övriga av traderaren kända namn men i en delvis annan uttalsform/skriftbild (*Bjærhuse* >) *Bjerese* > *Bjergesø* (jfr Acbbb; s. 26)

Ab. Förändringar på det morfologiska planet: *Hammar* > *Hammeren* (DS 10:69)

Ac. Förändringar på lexikonplanet

Ac. Deletering

Acaa. Deletering av Bl: **Wændilskaghi* > *Skagen* (Christensen-Sørensen 1972:174)

Acab. Deletering av led inuti namn: **Sandegaardsskaare* > *Sandeskaare* (DS 10:119)

Acac. Deletering av Hl: *Frilykkehuset* > *Friløkken* (DS 10:110)

Ac. Tillägg

Acba. Tillägg av Bl: *Lyngby* > *Store Lyngby* (Jørgensen 1977:68)

Acbb. Tillägg av Hl

Acbba. Epexeges: *Vallø* > *Valløby* (s. 68f.)

Acbbb. Analogisk ombildning: *Aase* > *Åsø* (jfr Aac; s. 28)

Acc. Utbyte

Acca. Utbyte av led mot led som finns på annan plats i den äldre namnformen: *Holme Kloster* > *Rantzausholm* (s. 155), *Hundslund Kloster* > *Dronninglund* (a.s.)

Accb. Utbyte av Bl: *Skomagerhuset* > *Åbrohus* (s. 178)

Accc. Utbyte av Hl: *Christiansborg* > *Christianssæde* (s. 145)

Accd. Utbyte av hela namnet: *Gumperup* > *Klinteby* (s. 184)

Ad. Förändringar på det syntaktiska planet: *Lyngby lille* > *Lille Lyngby* (Weise 1969:15)

B. FÖRÄNDRINGAR PÅ INNEHÅLLSPLANET

Ba. Förändringar förorsakade av uttrycksplansförändringar

Bb. Förändringar förorsakade av namnbärförändringar

Några kommentarer och förklaringar: exemplen i Aaa och Aab rör allmänt kända sydskandinaviska ljudutvecklingar, varför källhänvisningar har ansetts onödiga. *Bl* står för *bestämningsled* och *Hl* för *huvudled*. Sidhänvisning utan precisering syftar på den här anmälda boken.

Huvudindelningen utgår alltså från var förändringen sker, på uttrycks- eller på innehållsplanet. De förra förändringarna delas upp efter konventionella grammatiska kategorier. Föga överraskande visar det sig att indelningsprinciperna inte tillåter en entydig gruppering. Alla förändringar på lexikonplanet, till exempel, förorsakar självfallet förändringar på det fonematiska/grafematiska planet. Och som framgår kan vissa förändringar lika gärna placeras under Aac som under Acbb. Ändå torde schemat fylla en funktion. Under Aa kommer sådana förändringar där en äldre form i skrift eller tal spelar en avgörande roll för den nya formen, under Ac alla förändringar som påverkar ett namns led(er) och ledstruktur.

Mer kontroversiell torde indelningen under B vara. Jag föreställer mig att innehållsplanet inte är så oberoende av uttrycksplanet att det inte påverkas av att t.ex. *Skomagerhuset* byts ut mot *Åbrohus* (Ba; s. 178), och inte heller så oberoende av förändringar hos själva den namnbärande lokalen att inte innehållsplanet förändras om t.ex. sjön *Ellesø* övergår från att vara en sjö till att vara en mosse (Bb; s. 130). Jag återkommer nedan till denna fråga.

Detta är alltså de olika slags förändringar som förf. har haft att välja bland i sin behandling av ortnamnsförändringars funktionalitet, psykologi och mekanik. Urvalsproblematiken är givetvis viktig, och det är därför förvånande att förf. behandlar den så kortfattat (s. 10), och med så föga övertygande argument. Vissa ändringar av morfologisk natur kan betraktas som analogiskt betingade, skriver hon, och fortsätter med att nämna att eftersom de är av annan karaktär än de "folketymologiska" har de utelämnats. Det är rimligare att resonera tvärtom. Om de är så olika de s.k. folketymologiska omdaningarna hade de kunnat tjäna att ytterligare belysa de analogiskt betingade förändringarnas bakgrund.

Reciproceringarna (Acba) utesluts under hänvisning till att de redan finns behandlade i Jørgensen 1977. Men Jørgensen har inte i första hand intresserat sig för funktionalitetsaspekten, och genom hans insatser finns ett lättåtkomligt och lätthanterligt material som väl hade lämpat sig för vidare analys.

Till slut lite om ellipserna (Aca), vilka utesluts med motiveringen att det finns så få dokumenterade exempel på dem. Jag har försökt kontrollera

saken genom att gå igenom tio på varandra följande men i övrigt slumpvis valda sidor ur Bornholmsdelen av Danmarks Stednavne (DS 10:110–119). Resultat:

- S. 110: *Friløkken*, äldsta belägg *Frilykkehuset*. Ellips.
- S. 111: *Porcelænsgaard*, äldsta belägg *Porcelainsfabrikensgd*. Det specialfall av ellips som brukar kallas redukt.
- S. 113: *Smørhuse*. Huset ligger på jord tillhörig *Smørbygaard* och är rimligen åtminstone en ideell ellips av **Smørbygaardshuse*.
- S. 114: *Toftehus*, äldsta belägg *Toftehuset* och *Tofteledshuset*. Vid *Tofteledsgaarde*. Troligen redukt.
- S. 116: *Degnebakke*. Har tidigare hört till *Degnegd*; troligen ideell redukt.
- S. 118: *Munkevej* "har Navn efter Munkehus". Alltså åtminstone ideell redukt.
- S. 118: *Rabækkeskov*. "Har Navn efter Rabækkegd"; alltså ideell redukt.
- S. 118: *Ravnehøj*. "Ellipse af *Ravnsborghøj".
- S. 119: *Risager*. På mark som ursprungligen hörde till *Risenholm*. Alltså ideell redukt.
- S. 119: *Rosmandebæk*. "Løber forbi Rosmandegd, hvorefter Bækken har Navn."
- S. 119: *Rosmandevej*. "Skovvej i Blykobbe Plantage fra Rosmandegd."
- S. 119: *Rævebæk* "løber forbi Rævehøj". Ideell redukt?
- S. 119: *Sandbidde*, *Sandebæk* (äldsta belägg *Sandegaardsbækken*), *Sandeskaare*. *Sandbidde* ligger på jord tillhörig *Sandegaard*, alltså troligen ideell redukt. *Sandebæk* rinner från *Sandegaards* marker till stranden. Om det tredje namnet skriver DS: "Navnet er Redukt af *Sandegaardsskaare".

Sammanfattningsvis kan man om ellipserna säga att om man betonar ordet *dokumenterade* så kan man kanske instämma i att det inte finns så många dokumenterade exempel på dem. Men med en mindre rigorös inställning till ellipsbegreppet kan man förvisso med utgångspunkt i funktionalitetsaspekten karakterisera ellipsen i danska ortnamnsförändringar som en mäktigt verkande kraft.

3. Material och metod

Det ingår i den svenska forskningstraditionen att redogörelsen för materialet skall vara så uttömmande att den kritiske läsaren skall kunna ha en chans att gå in i detta och kontrollera om urvalet har skett på vettiga grunder, om det har gjorts på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt och om kvantifierande uppgifter är riktiga. (På ungefär samma sätt krävs av en forskare i en experimentell vetenskap att redogörelsen för experimenten skall vara så fullständig att en annan forskare skall kunna upprepa dessa i sitt laboratorium.) Den danska traditionen är uppenbarligen annorlunda. Boken är fylld av formuleringar i stil med "nogle omdannede danske landsbynavne" (s. 26),

”ca. 350 eksempler” (s. 37), ”De nedenfor meddelte navneeksempler” (s. 47), ”--- er et materiale blevet indsamlet, dækkende perioden fra middelalder til nutid” (s. 177). Hur materialet har blivit insamlat, vilket det material är ur vilket urvalet har gjorts och vilken samplingmetod som har använts får vi inte upplysning om. Förf.:s stora förtrogenhet med det danska namnskicket gör att det i och för sig inte finns anledningar till misstanke om skevhet i urvalet, men åtminstone från svensk synpunkt är det en brist att en sådan misstanke inte entydigt kan avvisas genom boken själv.

Förf. har konstituerat en särskild corpus för varje delundersökning. Det kan vara naturligt i en del fall där undersökningen gäller en speciell namnkategori – som i analysen av de danska epexegetiska naturnamnen – och positivt från pedagogisk synpunkt genom att exemplen blir så tydliga och välvalda, men det finns också obestridliga nackdelar, fr.a. genom att kvantifierande jämförelser omöjliggörs. Ett alternativt förfarande hade varit att arbeta med en enda, statistiskt sett tillräckligt stor corpus namn med god geografisk fördelning och sedan undersöka dessa namn utifrån de av förf. valda utgångspunkterna. Vi skulle då få ett numeriskt bearbetbart material som skulle kunna ge svar på exempelvis följande frågor: hur stor del av corpusen undergår förändringar? vilken del av de tvåledade namnen drabbas mest, och i hur stor utsträckning? vilken typ av förändringar är vanligast? i vilket slags källor kommer förändringarna först? finns det regionala skillnader i namnomdaningarna? vid vilken tidpunkt kommer de flesta av dem? Därmed hade vi också fått flera väsentliga delsvar på den viktiga frågan: var, när och hur har den nuvarande danska normen vuxit fram? Det finns ansatser till det här slaget av kvantifierande uppgifter i avhandlingen, men av naturliga skäl stannar det vid just ansatser.

4. Analogi

Det första huvudavsnittet inleds med ett kapitel som diskuterar s.k. folkety-mologisk ombildning. Nästa behandlar bynamn på ursprungligt *-sø*, och det tredje har titeln *Den toponymiske analogis rolle ved stednavneomdannelse*. Rubriken gör en fundersam: det är väl det som hela avsnittet skall handla om? En omdisposition som hade gjort framställningen klarare hade varit att arbeta in det andra kapitlet i det tredje, som är uppdelat i ett avsnitt om omdaning av förleder och ett om motsvarande förändring av senare leder. I denna andra halva hade avsnittet om namnen på *-sø* kunnat finna sin naturliga plats.

Det första kapitlet diskuterar vad Dalberg s. 15 kallar *begreppet* folkety-mologisk ombildning. Det hade kanske varit försiktigare att skriva om *termen* folkety-mologisk ombildning. Det är nämligen huvudsakligen den förf.

behandlar, skickligt och med stor kritisk skärpa. Efter hennes utredning framstår det mesta som tidigare har skrivits i frågan som föga träffande. Det är bara beklagligt att hon kapitulerar inför själva termfrågan. När hon nu med övertygande argument visar hur olämpligt uttrycket *folketymologisk ombildning* är i det här sammanhanget hade man väntat sig att hon hade föreslagit en terminologisk ersättare, men så sker inte. Det hade annars legat nära till hands att efter hennes analys föreslå *analogisk ledombildning*. Termen täcker både det icke-onomastiska materialet, där ett oidentifierbart morfem av omdanaren bringas till större överensstämmelse med av denne känt ordmaterial, och det toponymiska, där vad som är eller uppfattas som ett namnelement bringas till större överensstämmelse med ett av omdanaren mer känt namnmaterial.

Nästa kapitel handlar alltså om danska bynamn på ursprungligt *-sø*. En anmärkning som snarast är av pedagogisk art är att en kritisk läsare, som frågar sig varför förf. så självklart utgår från att följden *-sø* skall analyseras som en namnled och inte som ett genitiv-*s* + terrängbeteckningen \emptyset , får svaret inte inledningsvis, där det hör hemma, utan först i avslutningsdiskussionen s. 31 f. Svaret, nämligen att analogibildande bynamn på $-\emptyset$ är relativt fåtaliga, är dock i och för sig fullt tillfredsställande. En annan anmärkning av närmast pedagogisk art är att kapitelrubriken nämner omvandling av namn på *-huse*, *-næse*, *-røse*, namnet *Åse*, namn på *-sæ*, *-sig* och namn på *s* + *-vig*, *-hede* och *-høj*. Där är naturligtvis åtminstone inte normalt så att, för att ta ett enda exempel, omdanaren har haft framför sig ett namn på *-huse*, i skriftlig eller muntlig form, vid omvandlingen. Här hade det inte funnits något starkare skäl för analogisk omdaning. I detta fall har väl omvandlingsbasen varit en nerslipad form som grafiskt eller fonologiskt slutar på *-ese*. Förf. har givetvis detta helt klart för sig, men synpunkten får en alltför undanskymd plats. Att nerslipade uttalsformer direkt eller indirekt måste utgöra utgångspunkten för de analogiska omvandlingarna gör att man också vill beklaga att hon inte här ger oss några upplysningar om hur namnen uttalas i dialekten.

Den attraherande namntypen blir föremål för en utredning s. 30 ff. Det rör sig alltså om de namn på *-sø* som har funnits i omdanarens namnförråd och som där har varit så väsentliga att de har haft analogisk kraft. Förf. skriver s. 30 att tidigare forskning har tänkt sig två faktorer av betydelse för ombildning och attraktion, nämligen närhet och frekvens. Hon konstaterar i en liten studie att närhet inte tycks ha spelat någon större roll. Det är kanske inte så överraskande om man som rimligt är får förutsätta att majoriteten av ändringarna har gjorts av kameranister av olika slag, alltså av personer med överblick över namn i ett stort område. I fråga om frekvens kunde förf. ha påpekat att det finns två slag av den: lexikalisk frekvens och frekvens i löpande text. Det tycks bara vara den förra som har beaktats, men det är

säkerligen så att löpande-text-frekvensen är väl så betydelsefull. Ett namn som förekommer ofta i texter kända av omdanaren bör verka attraherande. Ett specialfall av analogibildning är ju uppkallelsen, som visar att ett enda namn kan ha attraherande kraft nog för att ge upphov till ett på uttryckssidan identiskt nytt namn.

Slutkapitlet i det första avsnittet tar upp analogisk omvandling av ortnamn i ett bredare perspektiv. Inte helt tillfredsställande skrivs s. 35 om att omvandlingarna kan medföra förskjutning av namnens *stavelsegräns*. Termen antyder att det härvidlag rör sig om fonetiska förändringar, vilket dock endast undantagsvis är fallet. Det hade varit rimligare att skriva om förskjutningar av namnens *ledgräns*.

Till slut ställs i kapitlet den viktiga frågan varför ortnamn ombildas analogiskt. Svaret är säkerligen riktigt: för att fungera bättre som namn. Det omdanade namnet uppnår större likhet med andra ortnamn i namnbrukarnas onomastikon och utsänder på så sätt tydligare signaler om att det är ett ortnamn.

Det kan dock finnas också andra skäl för omdaningar. Förf. försöker s. 42 ordna in förändringen av *Paddesø* till *Paddesøje* i dessa funktionellt och analogiskt betingade namnomvandlingar. Det är svårt att inse att *Paddesøje* i något avseende skulle vara funktionellare än *Paddesø*. Däremot är den förra namnformen roligare och mer fantasieggande. Det är nog snarare *Homo ludens* än *Homo sapiens* som har givit upphov till förändringen.

5. Epexeges

De tre kapitel som ägnas åt epexeges hör till avhandlingens bästa. Man saknar dock i inledningen s. 47f. ett påpekande att alla epexegetiska bildningar till ortnamn – typ *Stockholms stad* – naturligtvis inte behöver vara namn. Också i fortsättningen finns underlåtenhetssynder härvidlag. Man hade också gärna sett någon metodologisk diskussion om svårigheterna att skilja mellan epexeges och ellipsis: är exempelvis *Dride* ellipsis till *Drideå* eller *Drideå* epexeges till *Dride*? I praktiken spelar dock dessa teoretiska svårigheter mindre roll: förf. torde inte ha gjort något misstag i bedömningen av de enskilda namn hon diskuterar.

Det första kapitlet i avsnittet är en exempelsamling ordnad efter vad den nya senare leden betecknar: vattensamling eller vattendrag, ö, by, gård, äng. I namnen med bebyggelsebetecknande efterleder är förleden äldst ett naturnamn, eller har kunnat uppfattas så vid tiden för epexegesen. Här finns naturligtvis alltid en möjlighet att förleden är lägesangivande, men förf. skall ha en eloge för att hon har varit uppmärksam på den risken och klart och tydligt kan visa att epexegesbasen vid tiden för epexegesen har fungerat som

bebyggelsenamn. I kapitlet diskuteras också namnens syntaktisk-semantiska struktur samt kompositionsform och prosodi, allt klart och invändningsfritt.

Nästa kapitel behandlar de funktionella grunderna för epexegesbildningarna. Huvudslutsatsen blir att epexegesen bottenar i att den skall ge en situationsbetingad upplysning om lokalitetens art, vilket naturligtvis säkerligen är riktigt men också ganska uppenbart. Vad man saknar är liksom i det förra kapitlet ett klart påpekande att alla epexegetiska bildningar inte är namn. Epexeges är vanlig i exempelvis matriklar och jordeböcker men ger långt ifrån alltid upphov till verkliga namn. Trots detta beskrivs epexegeserna s. 87 ff. utan reservation som *navnedannelser* och *navneformer*.

Slutligen diskuteras i ett kapitel frågan om epexeges i danska naturnamn. Dessa skiljer sig från dem som finns i andra germanskspråkiga områden genom att osammansatta namn är så sällsynta: epexeges är regel snarare än undantag. Förf. diskuterar här orsakerna till att danska *naturnamn* nästan genomgående har fått epexeges, medan denna är betydligt sällsyntare i danska *bebyggelsenamn*, men undviker tyvärr huvudfrågan: varför har just de *danska* naturnamnen fått epexeges, och inte exempelvis de *svenska*, *norska* och *tyska*? Här återstår ett viktigt men kanske olösligt problem.

5. Att definiera ortnamnsskifte

I det tredje huvudavsnittet, om ortnamnsskifte som ett definatoriskt problem, definierar förf. tentativt ortnamnsskifte som relationen mellan två ortnamn med samma denotatum. Hon skall ha beröm för att hon så klart pekar på svårigheterna: vad är olika namn, vad är varianter av ett och samma namn, vad är en och vad är flera lokaliteter? Analysen av epexegetiska och reciprocerande namn är utomordentlig och mynnar med bindande resonemang ut i att ett epexegetiskt namn som *Valløby* är ett annat namn än epexegesbasen *Vallø* och att ett reciprocerande namn som *Store Lyngby* är ett annat namn än reciproceringsbasen *Lyngby*. Det är bara beklagligt att hon inte drar den naturliga slutsatsen av detta, nämligen att både epexeges och reciprocering innebär namnsskifte. I stället blir hennes slutgiltiga definition (s. 117): ”*ved stednavneskifte forstås relationen mellem to stednavne med samme denotatum, hvor det ene i sprogbrugen har afløst det andet. Det afløsende navn må ikke som hovedled eller bestemmelsesled indeholde navnet, der afløses.*” Den avslutande reservationen är både onödig och oriktig. Det förtjänar självfallet påpekas att epexeges och reciprocering innebär ett speciellt slag av namnsskifte, men namnsskifte är det.

Nästa kapitel handlar om denotationsskifte och denotatumskifte. Problemen här kan ytligt sett verka obetydliga men berör i själva verket de mest svårbesvarbara frågorna i namnforskningen: hur mycket skall ett namns syftning ändras för att man skall räkna med ett nytt namn? Och hur mycket

skall den lokalitet som bär namnet ändras för att man skall räkna med ett nytt namn? Och något djupare ner ligger den evi(nnerli)ga frågan: vad har egennamn för betydelseinnehåll? Förf. konkretiserar problemen genom att utgå från två tyfall. Det ena är ett *Skærbæk*, som från att vara bäcknamn övergår till att bli namn på en mosse, alltså denotationsskifte. Enligt förf. är namnet i sin nya funktion ett nytt namn, enledat och semantiskt sekundärt. Det andra är ett *Ellesø*, ett ursprungligt sjönamn som genom utdikning eller uttorkning av sjön förvandlas till namn på en mosse, alltså denotatumskifte. Förf. menar att sjönamnet i sin nya funktion är samma namn, tvåledat och semantiskt primärt, och tvivlar (s. 135) på att en beskrivning av ett denotatumskifte i sig kan ha onomastisk relevans. Det är lätt att inse svårigheterna med ett motsatt resonemang. Ändå bär det emot att oreserverat instämma. Frågan är om gränsen mellan denotations- och denotatumskifte är så viktig som förf. (och många med henne) menar: kan denotatum verkligen ändras hur mycket som helst utan att också denotationen ändras? Låt oss tänka oss att mossen blir uppodlad och att *Ellesø* därigenom blir ett ägonamn, att odlingen blir bebyggd och namnet ett bebyggelsenamn, att bebyggelsen försvinner och förvandlas till en flygplats och namnet därmed blir ett artefaktnamn: är det verkligen under hela denna process ett och samma namn, tvåledat och semantiskt primärt? Det är svårt att acceptera den konsekvensen, men också, det skall medges, svårt att fastställa de gränser vid denotatumförändringar som innebär att vi måste räkna med ett nytt, enledat och semantiskt sekundärt namn. Kanske svaret får sökas mer med psykoonomastiska än rent lingvistiska metoder.

Det tredje kapitlet i avsnittet handlar enligt rubriken om begreppet 'partiellt ortnamnsskifte'. Termen *partiellt ortnamnsskifte* har brukats i två olika sammanhang. Sørensen 1968:19 använder den för att beteckna "det forhold, at et tidligere navn på et vanddrag indgår som del i et senere navn på dette". Exempel är sjönamnen **Arwi*, vilket nu ingår som förled i *Arresø*, alltså med ett epexegetiskt tillägg, och **Glæthing*, vilket bildar förled i bebyggelsenamnet *Glenstrup*, vilket i sin tur ingår som förled i det nya sjönamnet *Glenstrup Sø*. Andra, t.ex. Holmberg 1976:186 ff., använder den, kanske språkligt något naturligare, om det förhållandet att i ett namn för- eller efterleden byts ut mot en annan för- eller efterled, så att exempelvis *Raskenberg* blir *Juelsberg*. Jag är överens med förf. om att vi i båda fallen får ett nytt namn, men inte om att ett begrepp ligger bakom båda företeelserna och att alltså av de två definitionerna den ena måste vara korrekt och den andra felaktig. Här ställs de mot varandra. Resonemangen är som överallt annars eleganta och logiskt övertygande, men om ovanstående invändning är riktig blir det hela till en raffinerad spegelfäktning: det rör sig om två begrepp, med krav på var sin definition, vilka olyckligtvis har fått homonyma beteckningar.

6. Ortnamnskifte som onomastisk realitet

Det fjärde huvudavsnittet är relativt disparat men sammanhålls av ett tema om påvisbara utbyten av ortnamn. Först tar förf. upp frågan om namnbyte i äldre tid. Bevisen är här oftast indirekta och ligger i det etymologiska betydelseinnehållet i de bevarade namnen. Ett namn som *Adelby* (s. 162) 'urbyn, moderbyn' kan inte gärna ha burit sitt namn från början; rimligen har byn funnits, under ett annat namn, en tid innan den fick status som moderby och kunde få sitt nuvarande namn. Andra exempel som tas upp är några *Me(j)lby*, äldre byar belägna *mellan* bebyggelser av yngre typ, samt ett antal *Gam(mel)by*, som visserligen i en del exempel kan betyda 'den före detta byn' men som i andra säkert har innebörden 'byn som har hög ålder'; i dessa senare fall bör byn ha haft ett annat namn innan den kom att betecknas som gammal i förhållande till omgivande yngre bebyggelse. Andra, kanske mer tveksamma exempel är *Hus(e)by* och *Kirkeby, Kirkerup*.

Nästa kapitel rör dokumenterade namnskiften, väsentligen under yngre tid, och har snarast psykoonomastisk inriktning genom att det främst inriktar sig på motiven bakom omdöpingarna. Det sista kapitlet behandlar kortfattat Stednavneudvalgets praxis i namnbytesfrågor. – Om avsnittet i dess helhet kan sägas att det är kompetent och kunnigt skrivet men att det innehåller mindre av allmän-teoretiskt intresse än de föregående delarna; det är därför det har behandlats relativt kortfattat här.

7. Slutord

Kritiska synpunkter på en avhandling måste vara noggrant underbyggda, medan för positiva omdömen bevisen finns i verket självt. Det är följaktligen naturligt att i framställningen ovan kritiken har dominerat över berömmet. Det gör det angeläget för mig att påpeka att Vibeke Dalbergs dissertation är ett arbete med betydande förtjänster. Redan valet av problem är lyckat: det rör sig om frågeställningar som sällan har tagits upp till en så samlad och djupborrande analys som här. Namnexemplen är, som jag redan har framhållit, pedagogiska och välvalda. Ortnamnsförändringarnas mekanik och psykologiska bakgrund kartläggs på ett klagörande sätt. Boken vimlar av skarpsynta iakttagelser och överbevisande slutsatser. Akribien är där jag har kunnat kontrollera den i stort sett utan vank. Till detta kommer ett oklanderligt språk och en klar och logisk framställning som gör verket till en njutning att läsa. Både författarinnan och den nordiska ortnamnsforskningen är att gratulera till boken.

Litteratur

- Christensen-Sørensen 1972 = Vibeke Christensen (Dalberg) – John Kousgård Sørensen, *Stednavneforskning. 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering*. København.
- DS 10 = *Danmarks Stednavne. Nr. 10. Bornholms Stednavne*. København 1950–1951.
- Holmberg 1976 = Bente Holmberg, ”Marknavnenes kontinuitet i Horns herred”. I: *Ortnamn och samhälle*. Red. V. Dalberg [m.fl.]. Uppsala. (NORNA-rapporter. 10.)
- Jørgensen 1977 = Bent Jørgensen, *Reciprokering. Studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 14.)
- Pedersen 1990 = Ellen Anne Pedersen, ”Rydningrøysfelt og gravminner – spor av eldre bosetningsstruktur på Østlandet”. I: *Namn og eldre busetnad. Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988*. Red. av Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-rapporter. 43.)
- Sørensen 1968 = John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne. 1. A–D*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 6.)
- Weise 1969 = Lis Weise, *Efterstillet adjektiv i danske stednavne*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 8.)